

רבד הזהב

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת וארא תשפ"א

פרעה שהוא גוי, ומבואר בדבריו דבר נפלא, דבני תורה גם כששומעים ענינים שאינם של תורה, יש להם לב רחב לשמוע, אבל מי שאינו בן תורה אין לבו רחב אף במילי דעלמא, ועיין בתענית (דף ד.) ברש"י (ד"ה אורייתא).

אלה ראשי בית אבותם (וי' י"ד)

פירש רש"י מתוך שהזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן, התחיל ליחס דרך תולדותם מראובן ע"כ. וצ"ב מה הענין ליחס את משה ואהרן, וביאר הגרי"ז דהקב"ה אמר לו "ויצום אל בני ישראל", והיינו שנעשה פרנס על הציבור, והדין הוא דאין ממנין פרנס על הציבור אלא מיוחס, ומשום הכי הוצרך ליחסו, ועוד שנעשה שופט לפרעה, [כמו שכתב רש"י על הפסוק ראה נתתיך וכו' (לקמן ז' א.)] ושופט צריך להיות מיוחס.

ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים (י' ג.)

פירש רש"י מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי אלילים לתת לב לשוב, טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו את אותתי ותכירו את גבורתי וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על האומות עובדי אלילים כדי שישמעו ישראל וייראו וכו' ע"כ, ועיין בשפתי חכמים כאן. ויש ללמוד מזה, כל אדם בעולם נברא לכבודו יתברך להרבות קידוש שמו יתברך בעולם, כמו שנאמר (ישעיה מ"ג. ז.) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, וכן שנינו באבות (סו"פ ו.) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו, ואדם צריך כל הזמן לעשות שיתקדש שמו של הקב"ה בעולם בדרך הנכונה, ע"י לימוד התורה וקיום המצוות, ואם לא יעשה כן יצטרך לקדש את השם בדרך ההפוכה ע"י שהקב"ה יביא עליו פורענות, וכמו שכתוב (תהלים צ"ג.) תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם, שהקב"ה מביא על האדם יסורים כדי שיתקדש שמו בעולם, ויש להתחזק בזה לעשות קידוש השם שלא נצטרך ח"ו לעשות קידוש השם ע"י יסורים, וקידוש השם הוא בהתחזקות בלימוד התורה ותפילה, ולא רק כשהולכים ברחוב, ויה"ר שזכה לקדש שמו יתברך בעולם.

ואמרת אל אהרן קח מטך וגוי' וישלך אהרן את מטהו (ז' ט"ז)

בפסוקים כאן משמע שהמטה היה של אהרן, והעיר הנצי"ב בפרשת בשלח (י"ד. ט"ז) דשם מבואר בקרא דהרם את מטך דהמטה היה של משה, ולכן כתב שהיה ב' מטות, אמנם באבן עזרא כאן הוכיח שהיה רק מטה אחד, ולכן ביאר דמשה נתן את המטה לאהרן, ובאמת בזוהר איתא שהיה מטה מיוחד למשה, והקב"ה ציוהו להשליך את מטה אהרן, כדי שלא לטמאות את המטה של משה, שהיה קדוש שהגיע מגן עדן, וחזינן דהיה ב' מטות, ובמדרש איתא דהיה מטה אחד ופעמים היה אצל משה ופעמים אצל אהרן.

וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינים ויבלע מטה אהרן את מטתם (י' י"ב)

מקשים מ"ט הוצרך להוכיח זו, והא יכל לקחת את התנין ולהניחו במים, וכיון שהיה נשאר לתנין היו רואים שאי"ז כישוף, דהא כישוף אינו עומד בפני המים, [כדאיתא בסנהדרין (דף ס"ז.)], ומובא בשם הגרי"ח שהיו אומרים דמה שהוא עומד בפני המים, משום שקודם הוא היה תנין וכישוף ועשאו למקל, ועתה החזירו לתנין.

וארא אל אברהם וגוי' באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם, וגם הקמתי את בריתי אתם וגוי', וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגוי', לכן אמר לבני ישראל אני ה' (וי' ג' ו').

רש"י פירש אמר הקב"ה למשה הבטחתי לאבות בקל שד-י, אבל לא נגליתי אליהם בשם ה' שהוא מידת האמת שנאמן אני לקיים דברי, אך במה שנגליתי אליהם כרתי עמם ברית, ומכיון שכרתי ברית ועלי לקיימה שמעתי את נאקת בני ישראל, וע"כ אמור לבני ישראל אני ה' וגוי' שהוא מידת האמת שנאמן אני על הבטחתי לקיים ע"כ. ולפי דברי רש"י מה שכתוב "גם" אי"ז טעם נוסף, אלא זה מהלך אחד של קיום הברית, [ועיין ברמב"ן שכתב שאפשר לפירוש רש"י, ושמי ה' הוא ענין בפני עצמו, ואמר ולא נודעתי עדיין בשמי זה, ובאמת שכן נראה קצת מהטעמים של שמי ה' שהוא זקף קטן, והוא מורה על ענין בפני עצמו].

באבן עזרא [הובא ברמב"ן באורך] פירש שהקב"ה אמר למשה שנגלה לאבות בשם קל שד-י שהוא מנצח מערכות שמים, אך עדיין הוא במנהג העולם, אבל "בשמי ה' לא נודעתי" פירוש בשם שהוא לברוא חדשות בשינוי התולדות לא נודעתי להם, אך לך [למשה] נגליתי במידת הרחמים ולא במידת הדין, ע"י שדברי הרמב"ן.

וע"פ זה פירש הספורנו את המשך הפסוקים, דמלבד הטעם ששמי ה' לא נודעתי להם, יש ב' טעמים נוספים, א. שכתב ברית עם האבות לגאול את ישראל, והב'. ששמע נאקת בני ישראל שצעקו והתפללו ועל כן אני גואלם.

הוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים ולקחתי אתכם לי לעם וגוי' (ש)

מבואר בירושלמי (פסחים פ"ג) דהדי' לשונות הם ד' לשונות של גאולה, [הובא בתוס' בריש פרק ערבי פסחים (דף צט: ד"ה ולא בשם הרשב"ם)], ובטעמא דקרא כתב דלפי פשוטו הם ד' דרגות בגאולה, דבתחילה "הוצאתי אתכם מתחת סבלות וכו'", היינו שיפסיק השיעבוד, ואח"כ "הוצאתי אתכם מעבודתם", היינו במכת בכורות שפרעה הכריז הרי אתם בני חורין, ואח"כ "וגאלתי אתכם" היינו יציאת מצרים, ואח"כ "ולקחתי אתכם לי לעם" זה מתן תורה.

הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים (וי' י"ב)

פירש רש"י דזה אחד מעשרה ק"ו שבתורה. והקשה בשפתי חכמים דיש פירכא לק"ו, דמה שבני ישראל לא שמעו הוא משום שהיה להם "קוצר רוח ועבודה קשה", אבל פרעה שהיה מיושב בדעתו שמא באמת ישמע, ותירץ דמשה לא ידע שהטעם שלא שמעו לו הוא מחמת "קוצר רוח ועבודה קשה", וכ"כ בחזקוני.

ובדעת זקנים ביאר דמי שיש לו קוצר רוח ועבודה קשה, כל ידיעה קטנה שעוד קצת זמן יוציאו אותו הוא מאמין לה, וזהו הק"ו דאם בני ישראל שמחים לשמוע על היציאה לא שמעו אלי, כ"י שפרעה לא ישמע.

[עוד י"ל בדוחק דכוונת משה דפרעה יאמר כך, דאם בני ישראל לא שמעו אליך מ"ט אני אשמע, אמנם בפשוטו לא משמע כן בפסוק].

ואפשר לומר עוד ע"פ דברי האור החיים שלא שמעו אל משה מקוצר רוח, היינו משום שלא היו בני תורה, ולזה יקרא קוצר רוח כי התורה מרחבת ליבו של אדם, וא"כ י"ל דכל שכן

ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (ז'. י"ח)

פירש רש"י לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות ע"כ. ונראה דהוקשה לרש"י מ"ט כתוב "לשתות מים", והרי היה דם, ולכן פירש דגם אם היה מים מ"מ לא היו ראויין לשתיה מפני הדגים שהבאישו ביאור, ולכן ביקשו מצרים שלא רק שיחזור להיות מים, אלא שגם יהיו ראויין לשתיה.

וכע"ז כתב בטעמא דקרא דמהא שמתה הדגה ביאור, חזינן שהדם לא היה רק במראה דם וטעמו היה מים, אלא היה דם ממש ולכן הדגה מתה, אמנם בדעת זקנים כתב דבאמת היה רק מראיתו דם וטעמו היה מים, והקשה דא"כ מ"ט קרי ליה מכת דם, והא היה לו לקרות מכת הבאשה, וביאר דכיון דיותר ניכר צבע הדם משום הכי קרי ליה מכת דם.

והנה יש להקשות דבפסוק משמע שלא יכלו לשתות משום שהדגה מתה והבאיש היאור, ולכאוי מה שלא יכלו לשתות הוא משום שהיה דם, ויש שפירשו שהם ב' סיבות, ומחמת כל סיבה לא יכלו לשתות, ולפי דברי הדעת זקנים מבואר היטב, שבאמת היאור לא נהפך לדם ורק מראיתו היתה דם, ומה שלא יכלו לשתות מים מהיאור הוא רק מחמת הדגה.

וגם לפי מה שכתב בטעמא דקרא שמכך שהדגה מתה על כרחך שנהפך לדם ממש, יש לבאר דמה שכתוב שלא יכלו לשתות משום שהדגה מתה ובאש היאור, היינו דממה שהדגה מתה הוברר שהוא דם ממש, ולכן לא יכלו לשתות.

ויהפכו כל המים אשר היאור לדם (ז'. כ')

איתא בשמות רבה (פ"ט) א"ר אבין הלוי ברבי, ממכת דם העשירו ישראל, כיצד המצרי וישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים, ומצרי הלך למלאות הקיתון מתוכה מוצאה מלאה דם, וישראל שותה מים מתוך הגיגית, והמצרי אומר לו תן לי בידך מעט מים, ונותן לו ונעשו דם, ואומר לו נשתה אני ואתה מן קערה אחת, וישראל שותה מים והמצרי דם, וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים, מכאן העשירו ישראל ע"כ.

ושמעתי להסתפק אם קנה המצרי מישראל כמה כוסות מים, והוסיף לו הישראל במכירתו כוס אחד במתנה מפני שקנה ממנו, האם חשיב שקנאו בדמים והיה מים או שחשיב כמקבל במתנה ונעשה דם.

ויעשו כן חרטמי מצרים (ז'. כ"ב)

הראשונים הקשו מנין היה להם מים להופכם לדם. ותירצו באבן עזרא ובדעת זקנים דרק המים שמעל הארץ נהפכו לדם, אבל מה שבתוך האדמה לא נהפך לדם, והם חפרו בורות באדמה והוציאו מים והפכום לדם. אמנם בדעת זקנים תמה ע"ז כיון שכתוב אח"כ שחפרו בארות, ומשמע דעד עכשיו לא חפרו.

ועוד תירץ באבן עזרא וכ"כ החזקוני דבאמת מכת דם היתה רק יום אחד, ואחרי אותו יום המצרים הפכו את המים לדם, ומה שכתוב שלא יכלו לשתות זה רק בגלל שהדגה הבאשה, אמנם צ"ע ע"ז דהרי בבארות אין דגים, וא"כ לא הבאישו שם המים, ומ"ט לא שתו מהבארות.

עוד תירץ בדעת זקנים דהביאו המים ממקום אחר, וכן מבואר בתרגום יונתן בן עוזיאל שהביאו מהמים של גושן שהם לא נהפכו לדם.

ותעל הצפרדע (ח'. ב')

פירש רש"י צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים. בברכת פרץ העיר מדוע המשיכו להכותה, והרי

ראו שככל שמכים אותה יותר היא מתזת יותר נחילים, וביאר שרואים מה היא מידת הכעס, שגורם לאדם להעבירו מדעתו, ואינו חושב על הנזק שנגרם ע"י כך.

וכעין זה אומרים בשם האדמו"ר מקוצק דכל הכועס כאילו עובד עבודה זרה (עיין שבת דף קה:), וצ"ב מה ההשוואה לעובד עבודה זרה, וביאר דכמו שעובדים ע"ז והוא אינו עוזר כלום, כך הכעס אינו עוזר כלום.

והיה לננס בכל ארץ מצרים (ח'. י"ב)

בפירוש המשניות להרמב"ם וכן בהגר"א (אבות פ"ה מ"ד) כתבו דמהא דכתיב שהיה בכל ארץ מצרים, ולא כתוב שלבני ישראל לא היה, מוכח שמכת כנים באמת היה גם לישראל, אלא דמ"מ לא ציערם, ויש להוכיח כדבריהם מדברי רש"י בריש פרשת ויחי (מ"ז. כ"ט) שכתב שיעקב לא רצה להקבר בארץ גושן משום שסופה להיות עפרה כנים, ואם נימא שלישראל לא היה כנים, א"כ מ"ט לא רצה להקבר בארץ גושן, אלא מוכח שגם לישראל היה כנים.

אלא דצ"ב מ"ט באמת מכת כנים שונה מכל שאר המכות, וביאר בטעמא דקרא שבכל שאר המכות לא היה אצל ישראל כדי שלא יאמרו שזה כשפים, משא"כ במכת כנים היה הוכחה אחרת שאי"ז כישוף, דהרי א"א לעשות כישוף בפחות מכשעורה.

הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד וגו' (ט'. י"ח)

בפשיטות נראה דהברד היה כמו שמצוי אצלנו שהשמים מכוסים בעננים והברד נופל מהשמים, והארץ מתכסה בברד, אמנם הג"ר ראובן קרלינשטיין זצ"ל אמר [וכמדוי שאמר שיסוד הדברים מהגר"ז] שהשמש זרחה על הארץ, כמבואר ברש"י ששרט שריטה בכותל, למחר שתגיע חמה וכו', וכן מבואר ג"כ שהברד היה על דברים מסויימים כמו העצים והאדם וכו', אבל בשאר מקומות לא היה ברד.

רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד (ט').

(כ"ו)

צ"ב מ"ט כאן לא מוזכר "ושמתי פדות", וכמו שמוזכר במכת ערוב, ומוכח כמו שנתבאר שם, שבמכת ערוב התחדש מחיצה בין ישראל למצרים, וא"כ בארץ גושן לא היה ברד גם בלא שיבדיל כעת דההבדלה כבר היתה מקודם.

ויאמר אליהם חטאתי הפעם ה' הצדיק וכו' העתירו אל ה' (ט'. כ"ז כ"ח)

(כ"ז כ"ח)

הגר"ח ביאר שפרעה טען ב' דברים, האחד "חטאתי הפעם", ועוד "העתירו אל ה'", ומשה ענה לו לגבי העתירו "התפלל", ולגבי חטאתי "אתה ועבדיך ידעתי כי לא תיראון מפני ה'".

הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד (ט'. כ"ט)

מבואר שקודם יחדלון הקולות ואח"כ הברד, וכן מבואר להלן (פסוק ל"ד) שכך היה, אמנם בפסוק ל"ה כתוב "וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות", מבואר שראה שקודם פסקו הברד, ואח"כ הקולות.

ושמעתי לבאר דבאמת הקולות פסקו קודם ואח"כ הברד, אמנם כיון שמהירות האור היא יותר ממהירות הקול, לכן קודם ראה שהפסיק הברד ואח"כ שמע שהפסיקו הקולות, [וכמו שרואים את הברק ואח"כ שומעים את הרעם, אע"פ ששניהם יוצאים בזמן אחד, משום שמהירות האור יותר ממהירות הקול].

לע"נ הגאון רבי יוסף בן הגאון רבי יהושע זליג דיסקין זצוק"ל

נלב"ע ו' שבט תשע"ו

ת.נ.צ.ב.ה.